

Jiménez Sureda, Montserrat. *Mariposas, brujas, conjuros, doncellas y caballeros andantes. El miedo en el cine, la arquitectura y otras manifestaciones culturales referidas al Antiguo Régimen*. Bellaterra: U.A.B., 2022. 130 pgs. ISBN 9788449099977.

Reviewed by: Rosa Maria Gil Tort
Universitat de Girona

Les persones que ens dediquem a la història tenim la pretensió d'esbrinar el passat: com van anar les coses i perquè, quins condicionants van determinar els esdeveniments, quines circumstàncies i quins valors. Res de tot això és fàcil. La realitat és sempre complexa i si sovint no ens posem d'acord per definir el present, quan ens manca la percepció directa i ens hem de refiar de indicis i vestigis, trepitgem un terreny pantanós. En aquelles penombres, els relats rotunds i monolític solen ser senyal de manca de rigor. A mesura que coneixem el medi en el que intentem submergir-nos més difícil se'ns fa veure amb claredat. Així se li atribueix a Sòcrates aquell *Només sé que no sé res* i des de la historiografia contemporània la frase de Lowenthal repetida insistentment en aules i converses, sobre el passat com un país estrany on les coses es feien diferents. No sabrem mai del cert com es feien les coses en el passat, però si que podem aproximar-nos-hi en la mesura que coneguem eines i vies de penetrar en aquelles lògiques, aquells valors, aquelles circumstàncies. L'estudi del passat té també la recompensa de familiaritzar-nos amb la condició humana amb una certa perspectiva, cosa que pot afavorir l'objectivitat. Per navegar per aquelles regions de la incertesa els nostres mapes són els documents, els testimonis, els vestigis materials que puguem aplegar. Però no n'hi ha prou. La història té les seves costures i per elles es filtren els vapors que els documents no registren, les veritats que els notaris no certifiquen, la realitat que, de tan explicada, a vegades esdevé una caricatura d'ella mateixa.

Tot plegat m'ho fa dir la lectura i relectura del petit volum que signa la Montserrat Jiménez. Podria considerar-se un aplec d'articles sobre episodis escabrosos d'una època obscura, com tantes vegades s'ha qualificat el temps medieval, amb el complement de la versió contemporània del conte a la vora del foc i de la paràbola bíblica, com pot considerar-se el bon cinema d'autor. En aquest llibre però, més enllà de

les dades històriques fruit de la rigorosa investigació, combinades amb un coneixement de la filosofia i la cultura en general que fa enrojolar, hi batega un missatge gairebé subliminal que travessa el llibre del primer al darrer full. L'autora que es mou com peix a l'aigua entre autors i referents, fa aflorar visions transversals que ens revelen les claus de la naturalesa humana i les seves estratègies. El gran argument del llibre és la gestió de la por, la manipulació de la por i l'ús de la por com instrument de poder.

Jiménez ens presenta un assaig magistral perquè a partir d'una documentada i ben travada recerca històrica, és capaç de fer-nos reflexionar sobre el nostre passat com un mirall del present. I el lector, que no pot deixar la lectura, es converteix així en un més d'aquells adolescents que com a professora convoca en el llibre, als quals és capaç de fer-los deixar el mòbil per concentrar-se en la immanència de la condició humana, per sorprendre'ls en descobrir que erraven quan *“siempre se habían creído más listos que sus padres. Igual que sus padres se habían creído más listos que sus abuelos y estos que sus bisabuelos y suma y sigue”*

El llibre semblaria que parla de papallones, bruixes, conjurs, donzelles i cavallers, però en realitat parla de nosaltres, o d'alguns de nosaltres, i en bona mesura potser de tots. S'hi projecta una mirada pluridisciplinar. Amb les ulleres de la biologia, o més concretament l'entomologia, l'arquitectura, la religió com a dimensió ordenadora, la política més casolana, les relacions de poder, l'art, la literatura i el cinema, ens descodifica el que poc o molt havíem sentit, el que ens pensàvem que sabíem, el que donàvem per bo.

La proposta d'anàlisi de Jiménez serveix també per esbrinar certes genealogies de conductes encara vigents avui: la misogínia, l'atac al que és diferent, se sent diferent o vol viure diferent, l'argument de la força com a instrument del poder i la forma com es penalitza la posada en qüestió del poder. Serveix per il·lustrar que determinades postures contra les quals avui encara combatem, venen de lluny i és la multiplicitat d'escenaris o circumstàncies històriques de cada moment, la mera il·lustració que posa nom i argument a un argument que travessa la història.

A mesura que la lectura avança, hom s'adona dels vincles estrets que relliguen l'aplec d'articles. Tots hi són obeint una intenció i l'autora, servint-se de l'anàlisi històrica, ens posa davant el mirall i ens interpel·la. Jiménez ens proposa un joc, gens innocent, a la recerca del tresor. Quan comencem a llegir ens pensem que aprendrem més coses del passat. En realitat, al final del recorregut, també haurem après molt de nosaltres mateixos com a societat, dels mecanismes que ens mouen, de com la realitat es manipula en benefici d'uns interessos. Vaja, haurem après a llegir el diari.

El llibret de seixanta-vuit pàgines agrupa dos blocs temàtics amb un denominador comú que m'atreveixo a dir que no és ni la història de la cacera de bruixes, ni la por irracional envers una papallona de nit, ni la funció dels comunidors de les esglésies, ni molt menys la crítica comparativa de quatre pel·lícules d'ambient medieval. És cert que de tots aquests temes i enfoc s'hi vessen opinions contrastades, referències erudites, argumentacions de calat, però el més interessant de tot plegat és la sensació en acabar el llibre d'haver assistit a una representació un punt satírica sobre dones, els homes i les seves cuites al llarg de la història.

La introducció ja dona pistes del que segueix. On alguns hi posarien un estat de la qüestió i una justificació de la recerca i la publicació, Jiménez ens parla de la contemporaneïtat de les relacions laborals, de l'experiència docent, dels estudis de neurociència, obviant el tema que ocuparà bona part del volum: papallones, bruixes i conjurs, i comentant tan sols la part dedicada als films, és a dir, la part menys “historiogràfica” d'un llibre de història.

Segueix un bloc que es presenta com a metodologia i fonts i acaba abraçant el pinyol del llibre, amb un repàs al que s'explica en els documents, com s'explica, el que realment passava i perquè passava. Novament l'autora traspasa el mètode descriptiu previsible, per fer crítica de les fonts a l'abast, de l'ocultació tòpica, de la manipulació en definitiva. L'activitat de buscar la presència de bruixes en la documentació, esdevé, precisament, una recerca que denuncia la tergiversació i parcialitat dels documents i l'accés a aquests, tal com correspon a l'essència mateixa de l'activitat que narra. L'argumentació esdevé fractal quan desemmascara lògiques entrelaçades. L'exemple el tenim en la finalitat social de l'acusació de bruixeria: més enllà del primer tòpic penalitzador del suposat mal, i del segon tòpic de tall misogin, avui dia afortunadament ja prou esclarit, hi afegeix dues finalitats: la patent d'innocència pels potencials autors d'assassinats i maltractes, i la recerca d'honorabilitat per la societat on s'inscriuen aquests episodis, amb voluntat de presentar-se com a justes i protectores dels més febles. És de valorar també, la documentada anàlisi dels episodis de cacera de bruixes, on Jiménez contribueix a desfer tòpics com la seva cronologia i sobretot les instàncies competents en els judicis condemnatoris, aspectes menys coneguts de la recerca sobre aquest tema.

L'autora apel·la a la parcialitat dels arxius que es conserven i la precarietat de la memòria que ens sobreviurà amb el relat de l'extermini de la papallona esfinx, identificada com metamorfosi de la pròpia bruixa. A nosaltres ens pertoca sumar-hi la irracionalitat que s'amaga darrera.

Resulta també summament suggeridor l'apartat on estudia la geografia de la por, especialment en la figura dels comunidors, tan presents i tan desaparebutos en moltes esglésies. A aquesta alçada de la lectura hom ja veu que el llibre no serà, només un tractat de història. Tot i amb això, la revisió de les fonts serveix també per revisar alguns supòsits sobre la datació i abast del fenomen. La documentació de les diferents instàncies revela una predominança de la persecució en àmbits rurals, amb petites comunitats, amb tribunals senyorials. La cosa es resolvia com un aplicació més de la jurisdicció local d'Antic Règim, una mesura d'autoafirmació, entre la reclamació del delme i l'abolició dels mal usos.

A l'exposició trobem també estratègies brillants de comparativa que com els forats de cuc de l'univers ens connecten els arguments d'una acusació concreta llegida als documents, amb la poma enverinada que viatja en el temps en mans d'una dona des d'Eva a la bruixa de Blancaneus. Tot és real o tot és figurat, ja se sap.

La segona part del llibre se centra en l'anàlisi simbòlica i la contextualització en el moment històric i la mentalitat que li atribuïm, de quatre pel·lícules de referència, per l'antagonisme de l'autoria, el nòrdic Bergman enfront el mediterrani Monicelli. *El séptimo sello* i *El manantial de la doncella*, de Ingmar Bergman i *L'armata Brancaleone* i *Brancaleone alle Crociate*, de Mario Monicelli hi són no pas per parlar de bruixes sinó per parlar del mal, de la por, de les epidèmies i de tot el tenebrisme que endevinem en el món medieval. I hi afegim també de com les diferents cultures han gestionat les pors ancestrals. Obviem el nostre reconeixement al notable domini cinematogràfic de l'autora, que a aquestes alçades de la lectura ha deixat ja de sorprendre'ns. Aquestes aportacions al fil de l'anàlisi dels films són la peça que ens calia per confirmar-nos que Montserrat Jiménez no estava fent, només, un llibre d'història. O si més no un llibre d'història convencional. Barreja personatges, contextos i fets per orientar-nos cap a l'objectiu definitiu, fer les preguntes correctes al nostre passat, per obtenir les respostes que posin llum a tant desconeixement. Hem llegit i tenim un petit volum amb vocació de manual d'interpretació històrica.